

УДК

Г.В. СПАСЬКИЙ, доктор економічних наук, директор Закарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція

СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В НИНІШНІХ УМОВАХ²

Наукове обґрунтування економічного зростання та економічного розвитку при якому збільшується реальний національний прибуток. Розмежування між економічним зростанням та економічним розвитком.

Економічне зростання – це збільшення виробництва і споживання одних і тих же товарів і послуг з часом.

Економічний розвиток - це перехід від одного стану економіки до іншого, який характеризується розширенням виробництва нових товарів і послуг з використанням нових технологій.

Економічне зростання, економічний розвиток, типи економічного зростання, товари, послуги, розширене відтворення, показники зростання.

Постановка проблеми. Для того, щоб суспільство могло жити сьогодні й у майбутньому, процес виробництва повинен постійно повторюватися, відновлюватися, тобто необхідний процес відтворення. При здійсненні останнього виникають певні економічні закони. Навіть у визначенні сутності категорії "закон" виділялась така його риса, як постійна повторюваність, сталість. Щоб дія економічного закону могла проявитися, необхідно не менше 5-7 років.

Усвідомивши розвиток із філософсько-економічних позицій необхідно відмітити, різницю між процесом розвитку та процесом змін. Процес змін може охоплювати будь-які об'єкти або їх сторони.

Процес розвитку– це зміна, яка пов'язана із перетворенням у внутрішній будові об'єкта, його структурі і відрізняється відповідним механізмом, тобто він властивий лише системним об'єктам.

Мета і завдання полягає у наковому обґрунтуванні економічного зростання та економічного розвитку при якому збільшується реальний національний прибуток. Розмежування між економічним зростанням та економічним розвитком.

Результати дослідження. Наше дослідження почнемо розкриття сутності категорії «розвиток». У філософській енциклопедії розвиток– це найвищий тип руху та зміну природі й суспільстві, що пов'язаний з переходом від однієї якості до іншої, від старого до нового. Усякий

розвиток характеризується специфічними об'єктами, структурою (механізмом), джерелом, формами та спрямованістю [1].

Доцільним буде привести визначення розвитку з економічної точки зору, звернувшись до енциклопедичного словника за редакцією С. Мочерного, де економічний розвиток – це незворотні, спрямовані, закономірні (кількісно-якісні та сутнісні) зміни економічної системи в довгостроковому періоді, що відбуваються під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що невиходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи. Розвиток економіки – закономірний процес кількісно-якісних змін у межах економічної системи, її перехід у нову якість, досконалу форму. Кількісним вимірником цих процесів є відносна зміна макроекономічних показників у напрямі зростання протягом відносно тривалого періоду, наприклад, кількох років [2,3].

Австрійський і американський економіст і соціолог Йозеф Шумпетер ввів в економічну науку розмежування між економічним зростанням і економічним розвитком. Різницю між цими двома поняттями найлегше пояснити словами самого Й. Шумпетера: «Поставте в ряд стільки поштових карет, скільки заманеться, проте залізної дороги у вас при цьому не вийде» [10].

Економічне зростання – це збільшення виробництва і споживання одних і тих же товарів і послуг (зокрема, поштових карет) з часом. Економічний розвиток – це, перш за все, поява чогось нового, не відомого раніше (наприклад, залізниць) [4].

Економічний розвиток – це перехід від одного стану економіки до іншого, який характеризується розширенням виробництва нових товарів і послуг з використанням нових технологій. Для оцінки цього рівня використовують систему показників, яка включає:

- темпи приросту реального ВВП на одну особу;
- показники ефективності функціонування економіки, що обчислюються на базі ВВП (похідні показники ВВП);
- виробництво основних видів продукції на одну особу;
- рівень та якість життя населення – індекс людського розвитку.

Якість економічного розвитку може оцінити інтегральний показник – індекс людського розвитку.

Однією з форм розвитку є економічне зростання, яке має позитивну динаміку. Воно не тотожне економічному розвитку. Економічне зростання є частковим випадком розвитку, може мати різний кількісний та якісний характер змін.

Категорії розвитку та економічного зростання співвідносяться як загальне і часткове. Поняття розвитку є більш ширшим та змістовнішим, оскільки характеризує здатність підвищувати якість життя за рахунок сукупності факторів, в тому числі і економічного зростання.

Економічне зростання може відбуватися і без економічного розвитку, але економічний розвиток неможливий без економічного зростання.

Темпи економічного зростання найчастіше виступають основним критерієм економічного розвитку. Однак, високі темпи економічного зростання не завжди свідчать про прискорений економічний розвиток

країни. І, навпаки, зниження темпів зростання або навіть нульові його темпи не означають припинення економічного розвитку.

Темпи світового економічного зростання за останні 100 років за показником реального ВВП становили в середньому 3,3 %, що призводило до подвоєння національного багатства за кожні 22 роки (правило числа 70). Динаміка економічного зростання (спаду) в Україні характеризувалась конкретними показниками. Реальний обсяг виробництва почав зменшуватися ще з середини 80-х років, але в 90-х роках, уже за умов становлення незалежності, його падіння прискорилося. Наслідки економічної кризи 90-х років відкинули країну далеко назад. За період десятилітнього спаду обсяг реального ВВП скоротився майже в 1,9 рази. Після тривалого спаду в 1990-х роках, починаючи з 2000 року, в Україні спостерігаються позитивні щорічні темпи приросту реального ВВП (крім 2009 р.).

Причинами економічного зростання виступають зв'язки між суспільним виробництвом і споживанням. Економічні потреби людини породжують виробництво і самі породжуються ним.

Одночасно ростом чисельності населення зростають, змінюються та урізноманітнюються в якісному відношенні потреби кожної людини. Поряд із традиційними потребами в їжі та воді, одязі, житлі зростають потреби в засобах пересування, спілкування, послугах по охороні здоров'я, освіті, відпочинку, виникають і нові потреби.

Існують два протилежні підходи щодо перспектив економічного зростання. Противники економічного зростання вважають, що у зв'язку з обмеженістю ресурсів та інтенсивним способом їх використання, людство може вичерпати життєво важливі для процесу виробництва природні ресурси:

- інтенсивна обробка землі перетворить її в пустелю; скорочення запасів Світового океану, вирубування лісів, збільшення відходів, забруднення довкілля тощо створює загрози екологічній системі й самому життю на Землі;
- існує певне побоювання серед людей відносно того, що нагромаджені ними професійні навички і досвід можуть виявитися застарілими, і вони не зможуть підвищувати свою професійну майстерність відповідно до вимог науково-технічного прогресу (неактуальність знань і умінь відповідно до вимог часу).

Сукупність цих факторів, на думку частини політиків та вчених, є підставою для проведення політики уповільнення темпів економічного зростання і переходу до «нульового зростання».

Прихильники економічного зростання вважають, що це - єдиний шлях забезпечення матеріального достатку й підвищення життєвого рівня населення:

- збільшення виробництва товарів і послуг та доходів населення покращує освітнє та медичне обслуговування, продовжує середню тривалість життя, тощо;
- науково-технічний прогрес, який є матеріальним носієм економічного зростання, призводить до збільшення розвіданих запасів ресурсів, створення нових замінників наявних ресурсів та нових джерел енергії тощо;

- введення жорсткіших законодавчих обмежень та спеціальних податків («зелених») сприятиме ефективнішому вирішенню екологічних проблем.

Економічне зростання залежить від багатьох чинників, їх кількісних та якісних характеристик. Залежно від ознаки характеру зростання виділяють: екстенсивний, інтенсивний, змішаний.

Екстенсивний тип економічного зростання - це розширення виробництва на основі кількісного збільшення його факторів при незмінних їх якісних параметрах. Обсяги виробництва продукції зростають за рахунок збільшення чисельності робочої сили, обсягу інвестицій, використовуваних земельних та інших ресурсів.

Інтенсивний тип економічного зростання - розширення виробництва на основі якісного вдосконалення його факторів та організаційно-економічних відносин.

В умовах обмеженості ресурсів більш ефективним є інтенсивний тип економічного зростання на основі росту продуктивності праці і більш ефективного використання всіх факторів виробництва. Основою інтенсивного зростання є науково-технічний прогрес, а в наш час революційна форма його розвитку - науково технічна революція.

Змішаний тип економічного зростання поєднує в собі ознаки двох попередніх типів зростання. Залежно від того, який спосіб збільшення виробництва благ переважає, говорять про «переважно екстенсивний» чи «переважно інтенсивний» типи економічного зростання.

Поряд із типами та способами розробляються відповідні моделі економічного зростання, які показують конкретне співвідношення та роль задіяних факторів суспільного виробництва, а також його матеріальну основу.

В екстенсивних моделях основою зростання є збільшення обсягів традиційних ресурсів, тобто зростання їх кількісних значень.

В моделях економічного зростання інтенсивного типу матеріальною основою є інновації, які забезпечують зростання якісної визначеності та підвищення ефективності використання залучених ресурсів.

Існування різних матеріальних основ у моделях породжує різні стимули в отриманні обсягів прибутку для окремих суб'єктів господарювання. Так екстенсивна модель забезпечує отримання середнього прибутку, тоді як інтенсивна модель відкриває можливості до отримання надприбутку.

У сучасній економічній літературі немає чіткого обґрунтування категорії «економічне зростання», як в загальноекономічному, так і в політекономічному аспектах. Так, в «Економічній енциклопедії» за редакцією Л. Абалкіна економічне зростання розглядається як «постійне збільшення реального обсягу виробництва, що супроводжується покращенням технологічних, економічних і соціальних характеристик суспільства»[6]. У підручнику «Економічна теорія» за редакцією А. Добриніна і Л. Тарасевича стверджується, що «в сучасній економічній літературі під економічним зростанням, "зазвичай, розуміють ... довгострокові зміни природного рівня реального обсягу виробництва, пов'язані з розвитком продуктивних сил на довготерміновому часовому інтервалі»[7]. А. Філіпенко характеризує економічне зростання як «...

просто збільшення реального ВВП нації (країни) в одному періоді порівняно з іншим”[9].

Ще менша евристична цінність закладена у визначенні даної категорії у словнику “Політична економія” за редакцією О. Ожерельєва: “Збільшення обсягів суспільного виробництва, розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби народного споживання і забезпечувати споживання у необхідних розмірах”[8].

Основними недоліками наведених визначень є, по-перше, акцент на кількісних характеристиках даної категорії, по-друге, некомплексний підхід до змін, які викликають таке зростання у межах економічної системи, по-третє, незрозумілим є твердження про “зміни природного рівня реального обсягу виробництва”. Водночас позитивною слід вважати спробу окремих авторів пов’язати економічне зростання зі змінами у продуктивних силах. Такі зміни є, безперечно, визначальними, хоча обмежуватись ними не слід, оскільки згідно з вимогами системного аналізу вони відбуваються в органічній єдності, передусім, з техніко-економічними відносинами, а отже, у межах технологічного способу виробництва. Як зазначалося раніше, у змінах, що відбуваються в межах техніко-економічних відносин, зокрема в кооперації, спеціалізації виробництва і праці, закладені значні потенційні можливості зростання продуктивності праці, а отже, окремих сторін економічного зростання. По-третє, автори не пов’язують таке зростання з чинниками, які його зумовлюють.

Якщо врахувати названі недоліки, то економічне зростання означає процес кількісно-якісних зрушень у межах технологічного способу виробництва, зумовлених відповідними суперечностями та чинниками і виражається у збільшенні обсягів суспільного виробництва. Економічне зростання належить до техніко-економічних категорій, а тому безпосередньо не заторкує змін в інших елементах економічної системи, передусім у суспільній формі відносин економічної власності. Щодо речового змісту таких відносин, які відбуваються при взаємодії людини з природою у процесі праці, то вони охоплюються категорією “економічне зростання”. Проте внаслідок тісної взаємодії з такими елементами воно опосередковано впливає на них, зумовлює еволюцію типів і форм економічної власності, господарського механізму, надбудовчих відносин. Водночас економічне зростання набуває суспільної форми, коли йдеться про економічне зростання при капіталізмі (капіталістичне економічне зростання).

У політекономічному аспекті економічне зростання означає техніко-економічні відносини між людьми з приводу привласнення предметів природи у процесі праці та надання послуг.

У зв’язку з цим постає питання про відмінність між економічним зростанням і економічним розвитком. Таку відмінність А. Філіпенко, наприклад, вбачає в тому, що остання категорія — це “... якісне економічне зростання з глибокими структурними змінами у відносинах власності, в системі суспільного поділу праці і зайнятості, в політиці доходів та соціальній сфері тощо”. У даному випадку економічне зростання некоректно поширюється не лише на власність, економічну політику, але й на соціальну сферу, що означало б соціально-економічний розвиток[9].

Насправді відмінності між економічним зростанням і економічним розвитком полягають у тому, що остання категорія відображає незворотні, направлені та закономірні зміни технологічного способу виробництва, а економічне зростання позбавлене таких ознак, оскільки може перериватись економічним спадом. Якщо незворотність економічного розвитку означає, насамперед, появу сутнісних (радикальних) змін у структурі продуктивних сил та техніко-економічних відносин, що розширює адаптивні можливості технологічного способу виробництва, то зворотний характер економічного зростання характеризує, здебільшого, процес функціонування даного способу виробництва (коли відбувається, передусім, перерозподіл структурних елементів останнього) і кількісно-якісні зміни в межах однієї сутності. Економічне зростання без урахування його зворотного характеру є складовою економічного розвитку, поступово нагромаджує для нього зміни, які викликають появу сутнісних перетворень.

Економічний розвиток взагалі, тобто безвідносно до певного типу економічної системи, охоплює закономірні зміни лише тих елементів даної системи, які притаманні всім суспільно-економічним формаціям. Щоб категорія “економічний розвиток” увійшла в коло специфічних економічних законів і категорій, такий розвиток має відбуватись за умов капіталізму, соціалізму та інших формацій.

Розрізняють два основних типи економічного зростання — екстенсивний та інтенсивний.

За екстенсивного типу економічне зростання досягається внаслідок кількісного приросту всіх елементів продуктивних сил, насамперед, факторів виробництва, за незмінного рівня технічної основи виробництва. Основними факторами цього типу економічного зростання є:

1) збільшення обсягу інвестицій за збереження існуючого рівня технології; 2) збільшення кількості працівників; 3) зростання обсягів оборотних фондів (сировини, матеріалів тощо). Так, для збільшення випуску продукції вдвічі у дію вводиться вдвічі більше машин, верстатів, устаткування такої ж якості, застосовується вдвічі більше робочої сили такої ж кваліфікації і рівня освіти, такі ж форми організації праці, сировина тощо. У цьому випадку продуктивність праці й ефективність незмінні.

За інтенсивного типу економічного зростання збільшення масштабів випуску продукції досягається внаслідок якісного вдосконалення всієї системи продуктивних сил, насамперед, речових і особистих факторів виробництва. Основою інтенсифікації є науково-технічний прогрес, а в наш час радикальна форма його розвитку — НТР, що розгортається. Основними факторами цього типу економічного зростання є:

1) впровадження нової техніки і технології на основі передових досягнень науково-технічного прогресу, основою яких є процес інвестування виробництва; 2) підвищення загальноосвітнього і професійного рівня працівників; 3) покращення використання основних та оборотних фондів; 4) впровадження нових прогресивних форм організації виробництва і праці; 5) розвиток підприємницьких здібностей; 6) випереджаючий розвиток інформаційної сфери, інформатизація господарської діяльності. Інтенсифікація виробництва виявляється у зростанні суспільної продуктивності праці (тобто у збільшенні виходу

кінцевої продукції з кожної одиниці залучених у виробництво ресурсів за економії живої, уречевленої праці), у підвищенні якості продукції, ефективності виробництва.

У процесі розширеного відтворення відбувається поєднання інтенсивних і екстенсивних чинників економічного зростання. Тому розрізняють переважно інтенсивний або переважно екстенсивний тип такого зростання. Оскільки земля, корисні копалини тощо у край обмежені, а для суспільства властиве прогресивне економічне зростання, необхідно переходити до переважно інтенсивного його типу. Це означає рішучий перехід до працеаощаджуючих, фондозаощаджуючих і ресурсозаощаджуючих технологій зростання ефективності виробництва.

Основними показниками динаміки економічного зростання на макроекономічному рівні є зростання обсягів валового внутрішнього продукту або національного доходу, темпи зростання цих показників у розрахунку на душу населення та ін. Конкретніші показники — коефіцієнт зростання (визначається як відношення показника певного року, що вивчається, до базового), темп зростання (дорівнює коефіцієнту зростання, помноженому на 100 %) і темп приросту (дорівнює темпові зростання мінус 100 %).

Важливе значення для характеристики економічного зростання має ефективність та якість такого зростання. Оскільки економічне зростання виражається у збільшенні обсягів суспільного виробництва, то таке зростання в концентрованому вигляді виражається у зростанні ефективності сукупної праці, передусім, у зростанні продуктивності живої праці. Конкретнішими показниками економічного зростання є покращення якості наявних товарів і послуг, підвищення конкурентоспроможності останніх на світових ринках, освоєння нової техніки і технологій, посилення пропорційності та плановірності економічного розвитку, поглиблення суспільного поділу праці, що супроводжується зростанням продуктивності праці, високі темпи економічного зростання та ін.

Якість економічного зростання виражається у покращенні життєвого рівня більшості населення, умов праці, зростанні загальноосвітнього, професійного та культурного рівнів зайнятого населення, збільшенні вільного часу тощо.

Висновки. Однією з форм розвитку є економічне зростання, яке має позитивну динаміку. Воно не тотожне економічному розвитку. Економічне зростання є частковим випадком розвитку, може мати різний кількісний та якісний характер змін.

Враховуючи всі фактори, можна зробити висновок, що економічне зростання не є абсолютним благом. Воно потребує відповідного моніторингу, оцінки наслідків його впливу на всі суспільні явища та процеси. Однак, без відповідних темпів економічного зростання забезпечення добробуту та благополуччя населення неможливе.

Ефективність та якість економічного зростання формують мету такого зростання. Оскільки при переході від однієї суспільно-економічної формації до іншої загалом відбувається поступальний розвиток продуктивних сил, а основною продуктивною силою є людина, то безвідносно до типу економічної системи кінцевою метою економічного зростання є підвищення матеріального добробуту переважної більшості населення.

Бібліографічний список

1. Розвиток: академічний тлумачний словник української мови (1970-1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sum.in.ua/s/rozvytok>.
2. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / за ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
3. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.
4. П. А. Самуельсон. Экономикс. / А. Самуельсон Пол, Вильям Д. Нордхоус; [пер. с англ.]. - М.: БИНОМ, 1997. - 800 с.
5. А. Смит. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. - М.: Наука, 1993. - (кн.1). - С. 344-356.
6. Абалкін Л. Економічна енциклопедія. Т.1. -К.: Вид. центр. "Академія". 2000. - С. 630-632.
7. А. Добринін і Л. Тарасевич. Економічна теорія: учеб. 6-е издание.-Киров: 2АСА", 2007. - 848с.
8. О. Ожерельєва. Політична економія. - М.: Прогресс, 2010. - Т.2. - 336с.
9. А. Філіпенко. Політекономія: навч. посіб. / А. Філіпенко. - [2-ге Одержано редколегією 14.03.2017 р.

Г.В. СПАСКИЙ

СУЩНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА В НЫНЕШНИХ УСЛОВИЯХ

Научное обоснование экономического роста и экономического развития при котором увеличивается реальный национальный доход. Разграничение между экономическим ростом и экономическим развитием.

Экономический рост - это увеличение производства и потребления одних и тех же товаров и услуг со временем.

Экономическое развитие - это переход от одного состояния экономики к другому, который характеризуется Расширение производства Новых товаров и услуг с использованием новейших технологий.

G. SPASKYY

THE ESSENCE OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH IN THE CONDITIONALS

The scientific grounding of economic growth and economic development under which the real national income increases is given. The differentiation between the economic growth and economic development is shown. Economic growth – is the increase of production and consumption of the same goods and services in course of time. Economic development – is the transfer from one state of economics to the other, which is characterized by the expansion of the production of new goods and services with the use of the new technologies.